

בענין כפרת עוון חלול ה'

א

תנן ביומא פ"ה ע"ב, "תשובה מכפרת על עבירות קלות, על עשה ועל לא תעשה, ועל החמורות הוא תולה עד שיבא יוה"כ ויכפר", ואיתא בגמ' שם פ"ו ע"א, "שאל ר' מתיא בן חרש את ר' אלעזר בן עזריה ברומי, שמעת ארבעה חילוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש וכו' עבר על עשה ושם אינו זו משם עד שמוחלין לו וכו' עבר על לא תעשה ועשה תשובה תולה ויוה"כ מכפר וכו' עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה תשובה ויוה"כ תולין ויסוריין ממרקין וכו' אבל מי שיש חילול השם בידו אין כח לא בתשובה ולא ביוה"כ לכפר ולא ביסורין למרק, אלא כולן תולין ומיתה ממרקת וכו'". וכ"כ הרמב"ם בפ"א מהל' תשובה ה"ד, וז"ל, "אע"פ שהתשובה מכפרת על הכל ועצמו של יוה"כ מכפר, יש עבירות שהן מתכפרין בשעתן ויש עבירות שאין מתכפרין אלא לאחר זמן, כיצד, עבר אדם על מצות עשה שאין בה כרת ועשה תשובה אינו זו משם עד שמוחלין לו מיד וכו' עבר על מצות לא תעשה שאין בה כרת ולא מיתת ב"ד ועשה תשובה, תשובה תולה ויוה"כ מכפר וכו' עבר על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה, תשובה ויוה"כ תולין ויסוריין הבאין עליו גומריין לו הכפרה וכו' במה דברים אמורים בשלא חלל את השם בעת שעבר, אבל המחלל את השם אע"פ שעשה תשובה והגיע יום הכפורים והוא עומד בתשובתו ובאו עליו יסוריין אינו מתכפר לו כפרה גמורה עד שימות, אלא תשובה ויוה"כ ויסוריין שלשתן תולין ומיתה מכפרת".

וכתב רבינו יונה בשערי תשובה (ש"ד אות ט"ז), "ועתה נדבר על מי שיש בידו עון חלול השם שלא יתכפר עונו ביסורים. והנה הקדמנו, כי יש לו רפואות תעלה אם יקדש את השם יתברך תמיד. עוד תמצא לו כפרה בהגיונו תמיד בתורה ויגיעתו בה, כאשר אמרו רבותינו זכרונם לברכה (ר"ה י"ח ע"א) אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה אין

מתכפר, אבל מתכפר בדברי תורה". ובביאור מה שמתכפר ע"י קדוש ה' כתב רבינו יונה לעיל מיניה (אות ה'), וז"ל, "וגם לחולי הזה, אע"פ שאין לו מרפא על דרך שאר העונות, ימצא לו מרפא אם יעזרהו השם יתברך לקדש תורתו נגד בני אדם ולהודיע לבני האדם גבורת השם וכבוד הדר מלכותו, וסר עונו ברב גודל כשרון המעשה שהוא בהפך מן המעשה אשר נואל ואשר חטא בו, כמאמר הרופאים על חלי הגוף, כי ירפא בהפכו והעלה ארוכתו בתמורתו". והיינו, דכח כפרתו הוא בזה דהוי היפך החילול. אכן, מקום הניח לנו לברר את טעם הכפרה שע"י תלמוד תורה.

ב

ובמשנת יעבץ (או"ח סי' נ"ד) הוכיח הגרי"ב זולטי זצ"ל ע"פ כמה ראיות דתשובה מאהבה, אשר על ידה "זדונות נעשות לו כזכיות" (כמבואר ביומא פ"ו ע"ב), מתקיימת דוקא ע"י לימוד התורה. וצ"יין עוד לדבריו המפורשים בזה של הגר"ח מוולוז'ין זצ"ל בנפש החיים (ש"ד אות ל"א), וז"ל, "עסק התורה היא מכפרת על כל העונות של הנפש החוטאת וכו' כי עיקר התשובה שלימה האמיתית שהיא אהבה הוא רק ע"י עסק התורה כראוי". ועפ"ז ביאר דזהו הכח המיוחד של לימוד התורה לכפרת עוון חילול ה', בהיותה תשובה מאהבה, המהפכת את הזדונות לזכיות, ע"ש.

והנה אמת הוא דכן משמע מדברי רבינו יונה לעיל מיניה (ש"א אות מ"ז), דע"י דרכים אלו לכפרת עוון חילול ה' לא בעינן שאר חילוקי הכפרה, וז"ל, "על כן בהרבות פעליו לקדש את השם ולעורר האמת להכין אותה ולסעדה, ונסלח לו מעון החילול עם התשובה בשומו האמת לעומת אשמת החילול, מדת תשובתו נגד מדת משובתו",¹ אכן מ"מ יש להסתפק בביאור הגרי"ב זצ"ל בזה, שהרי לא הזכיר רבינו יונה בשערי תשובה את ענין התשובה מאהבה, ואף כשדן ברפואת ת"ת

¹ ואין לדחות דחלוק הוא קדוש ה' אשר על ידה מתכפר אף מבלי להתייטר, מת"ת, ובת"ת לעולם בעינן יסורין בהדה, דהא מדבריו "עוד תמצא לו כפרה בהגיונו תמיד בתורה וכו'" משמע דשויס הם בדרך כפרתן, ואם באמת היו חלוקין היה לו לפרש כן בהדיא.

לא הזכיר את מימרת הגמ' ביומא, אף שדרכו בכל ספרו הוא לצטט מדברי חז"ל.

ועוד יש להסתפק בזה, שהרי הניח הגר"ב זצ"ל דדעת רבינו יונה שזה לזו של פי' הר"ף (רבינו יאשיה פינטו) על העין יעקב (יומא פ"ו ע"א) ודעימיה, דכיון דתשובה מאהבה מהפכת את עבירותיו לזכות תו א"צ לשאר חילוקי הכפרה לעבירות החמורות, ומועלת תשובה מאהבה בפנ"ע לכפרתן, ואילו מדברי רבינו יונה ביסוד התשובה משמע דאינו ס"ל כן, דכה כתב, "וכשישמור עצמו מן העברות שהיה רגיל בהם, וכמה פעמים שבאו לידו ונזהר מהם, לא יירא עוד, כי מן השמים יסייעוהו, ואף העבירות יחשבו לו לזכות. ועל פשעיו הישנים אשר השליך מעליו יהיה תמיד תוהה ומתחרט ומבקש עליהם מאת המקום למחותם מספר הזכרונות. וגם יענה נפשו עליהם, ואם אדם חלש הוא שאינו יכול לסבול ענויים קשים ותעניות ימשוך מתאוותיו, ואל ימלא כל תאוותיו לא במאכל ולא במשתה וכו' וישים לבו בתורה, אם היה רגיל ללמוד דף אחד ילמוד שני דפים". ובמש"כ "ואף העבירות יחשבו לו לזכות" לכאורה מרמז לדברי ר"ל ביומא פ"ו ע"ב, דבתשובה מאהבה, "זדונות נעשות לו כזכות". ומש"כ "וגם יענה נפשו עליהם וכו'" ביאר ביתר אריכות בשערי תשובה (ש"ד אות י"ב), ושם איירי בעצות להגן על היסורין כשעבר על כריתות ומיתות ב"ד, וז"ל, "וכן ישים במקום יסורים צומות ותעניות והורדת דמעות ומניעת נפשו מן התענוגים וכו' וישים רבוי המרירות במקום היסורים". וקודם לכן כתב גם בשערי תשובה את העצה האחרת, "וכנגד כולן מצות תלמוד תורה לשם שמים". ושוב נמצא לפ"ז דשיטת רבינו יונה היא דאף השב מאהבה בעי יסורין כדי להתכפר על העבירות החמורות.

ג

וע"כ נראה לבאר את דברי רבינו יונה בכח כפרת חלול ה' ע"י תלמוד תורה באופן אחר. והוא, דהנה כתב הרמב"ם בסה"מ בביאור מצות אהבת ה' (מצוה ג'), וז"ל, "וכבר אמרו שמצוה זו כוללת ג"כ שנדרוש ונקרא האנשים כולם לעבודתו יתעלה ולהאמין בו. וזה כי כשתאהב אדם תשים לבך עליו ותשבחהו ותבקש האנשים לאהוב אותו. וזה על צד המשל כן, כשתאהב הא-ל באמת כמה שהגיעה לך

מהשגת אמיתתו הנה אתה בלא ספק תדרוש ותקרא הכופרים והסכלים לידיעת האמת אשר ידעת אותה. ולשון סיפרי, ואהבת את יי' וכו' אהבהו על הבריות כאברהם אביך שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן, ר"ל כמו שאברהם בעבור שהיה אוהב השם כמו שהעיד הכתוב אברהם אוהבי, שהיה ג"כ לגודל השגתו דרש האנשים אל האמונה מחוזק אהבתו, כן אתה אוהב אותו עד שתדרוש האנשים אליו". ויש להצביע על דמיון דבריו במצות קדוש ה' (מצוה ט'), וז"ל, "והמצוה התשיעית היא שצונו לקדש השם, והוא אמרו ונקדשתי בתוך בני ישראל. וענין זאת המצוה אשר אנחנו מצווים לפרסם האמונה הזאת האמתית בעולם ושלא נפחד בהיזק שום מזיק". והיינו, דשתי מצוות אלו דורשות פרסום האמונה האמיתית בה'.

ונראה דהצד השווה המחבר את ב' מצוות אלו להדדי הוא בזה דהו "מצוות של אהבה", וכמבואר בדרשה המפורסמת של ר"א בסנהדרין ע"ד ע"א, "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאורך, אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מארך, ואם נאמר בכל מארך למה נאמר בכל נפשך, אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו לכך נאמר בכל נפשך ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מארך". וביסוד הענין נראה דענין ה"אהבה" במצוותיהא התמסרות לה', וע"כ דרך למצות אהבת ה' היא כמו שעשה אברהם, במסירת עצמו ללמד לאחרים על ענין האמונה בה', ובמצות קדוש ה' ג"כ ככה"ג או בדרך של התמסרות גופו ממש לקדוש שמו של ה'.²

² ואגב נראה דהשם "ידיד" הוא המסמל את התמסרות זו לפרסום אמונת ה' בעולם. דהנה כתבו המגלה עמוקות (דברים) ורמח"ל (תקט"ו תפלות, קס"ח) דשם זה הוא נוטריקון "יד יד", דהיינו הושטת הידים לזולת. ואיתא במנחות נ"ג ע"א, "יבוא ידיד בן ידיד ויבנה ידיד לידיד בחלקו של ידיד ויתכפרו בו ידידים וכו'. בן ידיד זה אברהם דכתיב מה לידיד בבית", וכבר הזכרנו את דברי הרמב"ם בזה דאברהם היה דוגמא למצות אהבת ה' בהאחיבו אותו על הבריות. וכמו"כ איתא ביומא ע"ז ע"א, "כן יתן לידידו שנא, אלו נשותיהם של ת"ח שמנדרות שנה בעוה"ז וזוכות לעוה"ב", המורה עוד על היחס בין השם "ידיד" לעזרת הזולת בהתקרבות לה'. שוב מצאתי כעיי"ז בס' יחי יוסף (ס' ט"ו, אות ט"ז) להגרי"ח סופר שליט"א, בהביאו סעד מקרא דתהילים (מ"ה, א') "למנצה על שושנים לבני קרח משכיר שיר ידירות", ופרש"י, "על שושנים לכבוד תלמידי חכמים, שיר ידירות שיר של שבח להם להאחיבם על הבריות ולהאחיב תורתם עליהם".

ד

ומעתה נחזור לתחלת דברי הרמב"ם בסה"מ בביאור הדרך לאהבת ה', וז"ל, "והמצוה השלישית היא שצונו לאהבו יתעלה, וזה שנתבונן ונשכיל מצותיו ופעולותיו עד שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג וזאת היא האהבה המחוייבת. ולשון סיפרי לפי שנאמר ואהבת את יי אלקיך איני יודע כיצד אוהב את המקום, ת"ל והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם". והיינו, שהדרך לאהבת ה' הוא ע"י לימוד התורה.

ולפ"ז י"ל דמה"ט שוה מצות ת"ת בכח כפרתה לעוון חלול ה' למצות קדוש ה'. והיינו, דכי היכי דביאר רבינו יונה דכח כפרת קדוש ה' היינו בהיותו היפך עוון חילולו, ה"נ מכפר תלמוד תורה ע"י מציאותו כהיפך החילול. וביאור הדבר הוא ע"פ הנ"ל, דמדברי הרמב"ם מבואר דקשורות הן מצוות אהבת ה' וקדוש ה' להדדי, וביארנו דהיינו מחמת זה דאף מצות קדוש ה' הינה "מצוה של אהבה". והרי הזכיר הרמב"ם דמצוות אהבת ה' מתקיימת ע"י תלמוד תורה, וממילא י"ל דכי היכי דמצות קדוש ה' מכפרת על עבירת חילול ה' ע"י דיסוד ענינה הוא אהבת ה' שהיא היפך עוון חלול ה', הה"נ במצות תלמוד תורה אשר היא היא קיום מצוות אהבת ה' ומכפרת עלה נמי מה"ט.

ה

אכן, יעויין בסיום דברי רבינו יונה שם, וז"ל, "ואע"פ שהיה עון בית עלי מחלול מצות קדשים, כמו שנאמר (ש"א ג', י"ג) בעון אשר יד כי מקללים להם בניו. והנה כי התורה רפואה לכל מכה נחלה מאד, על כן כתוב (משלי ט"ו, ד') מרפא לשון עץ חיים". ולכאורה משמע מזה דעוון חלול ה' מתכפר ע"י תורה הוא מפני שהתורה היא "רפואה לכל מכה נחלה מאוד", ואינה באה כרפואת חלול ה' דוקא, אלא לכל העוונות. אמנם נראה דבתכלית הדקדוק הביא רבנו יונה מקרא זו, דהנה איתא בערכין ט"ו ע"ב, "מה תקנתן של מספרי לשה"ר, אם ת"ח הוא יעסוק בתורה, שנאמר מרפא לשון עץ חיים". ובעוין יעקב שם ביאר, "מפני שעל פי הרוב חוטא ומחטיא הרבים, למי שמקבלו ממנו,

לכן אין לו תקנה כ"א בתורה". והיינו, דמפרש דחומר עוון לשה"ר הוא בזה דע"פ הרוב יוצא עי"ז שהמספר "חוטא ומחטיא את הרבים", דהיינו עוון חלול ה', וע"כ אין לה כפרה אלא ע"י תלמוד תורה. אשר לפ"ז יתכן דלזה רמז רבנו יונה בהביאו בדוקא פסוק זה, כי פסוק זה עוסק בעוון חלול ה' שע"י לשה"ר – "לשון" ומלמדנו דאופן רפואתה הוא בתלמוד תורה – "עץ חיים".